

Elin Grelsson Almestad

Familjens och kapitalets upplösning

Introduktion till avsnittets texter

I Sara Elgeholms självbiografiska serieroman *Jag drömde att jag var gravid i natt* berättas om en strävan efter ett familjeliv bortom kärnfamiljen.¹ En dröm om ett barn som växer upp med många föräldrar omkring sig, som inte nödvändigtvis binds samman av sexuella eller klassiskt amorösa relationer. Romanen är en skildring av alla de juridiska och materiella svårigheter som Sara ställs inför: att låta inseminera sig, vilket inte är tillåtet i Sverige och kostar tusentals kronor i Danmark, att hitta ett boende som rymmer alla tilltänkta familjemedlemmar och inte utgår från

kärnfamiljens rumsstruktur med två föräldrars gemensamma sovrum och ett barnrum, att endast kunna ha två juridiska vårdnadshavare till barnet, att ha svårt att få ivf och att räknas som ensamstående i världen.

Elgeholms berättelse är en av många samtida skildringar av kamp för och drömmar om en familjestruktur som skiljer sig från hur samhället inrättats juridiskt, materiellt och även symboliskt. I antologin *Ingens mamma* berättar tolv kvinnor om egna erfarenheter av hur kvinnor bemöts som valt bort egna barn, ett ämne som också blivit föremål

1. Sara Elgeholm, *Jag drömde att jag var gravid i natt* (2015).

för ett flertal artiklar och krönikor.² I både Stockholm och Malmö har det under de senaste åren tagits initiativ till fler kollektivhus, och i regeringsförklaringen efter valet 2014 omnämndes så kallade »stjärnfamiljer« i en passage om en tredje pappamånad, vilket var första gången begreppet användes i en regeringsförklaring.³

Samtidigt finns det en motrörelse. Antalet ingångna äktenskap ökar och i allmänhet talas det ofta om en konservativ våg där unga återigen vill gifta sig och skaffa barn tidigt.⁴ Rent materiellt innebär såväl bostadsbrist som osäkra anställningar och låga pensioner att vi blir mindre fria att gå in i och ut ur relationer. I många fall, framför allt för kvinnor, innebär den låga pensionen att partnern måste gå in i med försörjningsstöd. I bostadsbristens storstäder tas gemensamma miljonlån och utsikterna är små att få en ny bostad, såsom en hyresrätt till rimlig hyra, om tvåsamheten skulle ta slut. Kärnfamiljen och tvåsamheten kanske utsätts för andra narrativ, men det har samtidigt blivit svårare att skapa frihet och frivillighet i relationer.

Trots små förskjutningar i kärnfamiljens diskursiva dominans verkar vi också vara oförmögna att tänka oss en samhällsstruktur som inte utgår från familjen. Allt som går utanför tvåsamheten, heterosexualiteten och kärnfamiljen blir en plusmeny: ni kan få vissa rättigheter ni också, men det kommer att bli krångligare. De små uppluckringar som sker är snarare individuellt baserade enligt en toleranserkännande- och rättighetsdiskurs.⁵ Andra familjer än kärnfamiljen tillåts, utan att själva grundstrukturen någonsin förändras. Kan vi i dag tänka radikalt och utopiskt kring ett annat sätt att som samhälle organisera våra relationer och våra hem?

I såväl första som andra vågens feminism i Norden diskuterades frågor om familjen och relationernas organisering i förhållande till kapitalismen. RFSU:s grundare Elise Ottesen-Jensen försökte tillsammans med Moa Martinsson att uppmärksamma den syndikalistiska rörelsen på frågor som preventivmedel, ofrivillig graviditet, förändrad lagstiftning och könens jämlikhet i relationer-

2. Josefine Adolfsson (red.), *Ingens mamma. Tolv kvinnor om barnfrihet* (2013). Se för övrigt till exempel Ana Udovic, »Ifrågasatt frihet«, i *Fokus* nr 49 2013; Lina Thomsgård, »Självvald barnlöshet – en gåva till omgivningen«, i *Aftonbladet* den 12 maj 2015.

3. Karin Holmberg, »Rekordstort intresse för kollektivhus«, i *ETC* den 30 mars 2015; Jan Samuelsson, »Byggstart för kollektivhus«, i *Sydsvenskan* den 29 november 2012; Regeringsförklaringen den 3 oktober 2014.

4. SCB, »Giftermålen ökade under 2014«, finns på SCB:s hemsida.

5. För kritik av rättighets- och erkännandediskursen, se exempelvis Nancy Fraser, *Den radikala fantasin* (2003); Wendy Brown, *Att vinna framtiden åter* (2008); Judith Butler, *Genus o gjort. Kropp, begär och möjlig existens* (2006); samt *Fronesis* nr 48-49, »Det universella« (2014).

na. Genom texter i *Arbetaren* och *Brand* och genom tydligt avståndstagande från dåtidens ledande liberala feminister sökte de understöd i kampen för förändringar i familjelagstiftningen. Det var ett frustrerande arbete. De så kallade »kvinnofrågorna« betraktades med misstänksamhet eller togs inte på allvar över huvud taget och Ottesen-Jensens och Martinssons gemensamma spalt om familjepolitiska frågor i *Arbetaren* blev, efter ett redaktörsbeslut, bortplockad.

Elise Ottesen-Jensen inspirerades till viss del av Aleksandra Kollontaj, ett problematiskt ställningstagande för en syndikalist. Kollontajs kamp för hemmets upplösning och statens ombesörjning av barn ställde hon sig kritisk till, men i en recension av Kollontajs bok *Den nya moralen och arbetarklassen*⁶ var det tydligt att Jensen gladdes åt andra delar i Kollontajs teoribildning:

Vi måste förklara oss fullständigt ense med fru Kollontaj beträffande hennes syn på den sexuella moralen och hennes framhållande av, att felet därvidlag ligger hos det ekonomiska systemet, som i stort gör de gifta kvinnorna till männens egendom, så att hon ofta stannar hos honom utan att älska honom endast av ekonomiska skäl och sålunda lever sitt liv i prostitution.⁷

Den så kallade »andra vågens feminism« under 1970-talet innebar stora och avgörande förändringar, som fri abort och daghem. Men här fanns också en radikal kritik av familjen och tvåsamheten som sådan, tätt sammanbunden med den antikapitalistiska hållningen. I Suzanne Brøggers tongivande debutbok *Fräls oss ifrån kärleken* riktar hon rasande kritik mot en så kallad radikal socialism som ändå inte förmår att agitera mot kärnfamiljen och monogamin:

Men att tvåsamheten inte tas upp på allvar som politiskt tema, beror nog på att de flesta »revolutionära« betraktar det som sekundärt, »ner med regeringen, ner med kapitalismen, ner med äganderätten« – och vad resten anbelangar, så ordnar det sig nog alltihop. Men *ingenting* ordnar sig – historiens revolutionära experiment visar tydligt att *ingenting* ordnar sig ett skvatt. Tvåsamhets- och familjeproblematiken skulle vara exakt likadan som i dag, även om revolutionen »kom i morgon« [...].⁸

Finns det i dag en uppslutning kring att tänka radikalt kring tvåsamhet och familj som en oavhängig del av samhällskritik och antikapitalism? I de tre texterna i det här avsnittet behandlas frågan om hur man kan tänka kring

6. Aleksandra Kollontaj, *Den nya moralen och arbetarklassen* (1923).

7. Elise Ottesen-Jensen, recension i *Arbetaren* 1923, citerad i Gunilla Thorgren, *Ottar och kärleken* (2011) s. 158.

8. Suzanne Brøgger, »Från kärnfamilj till kärnvapen«, i *Fräls oss ifrån kärleken* (1974), s. 47.

familj, reproduktion och familjestruktur utan att hamna i en individualistisk argumentation. Tre texter som på olika sätt kan inspirera en radikal familjekritik för vår tid.

I Nina Powers text avhandlas frågan om huruvida man ska ha barn eller inte och den politiska, känslomässiga och historiska laddning som frågan för med sig. Power varnar för hur kritiken mot barnafödande och barnadyrkan riskerar att bli en personlig kritik mot dem som har barn, och hur en icke-reproduktionskritik riskerar att bli en nihilism som ställer sig emot kvinnor och familjeliv och på så vis vidmakthåller politisk och materiell antipati mot kvinnor och barn. Likaså är hon kritisk mot rörelser som på ett individuellt plan uppehåller sig vid vägran, som betraktar begäret att reproducera sig som enbart en fråga om kultur och som inte tar itu med frågor kring tvångssteriliseringar och önskvärda/icke-önskvärda barn. Hur kan vi då formulera icke-reproduktion på ett icke-nihilistiskt sätt? Vägran att reproducera, oavsett om det handlar om barn eller om samhälle, det vill säga alla aktiviteter och förhållningssätt, beteenden och känslor, förpliktelser och relationer som har direkt samband med det dagliga livsuppehållet, måste vara en kollektiv process som vet var den har sin verkliga fiende. För att undvika nihilistiska förhållningssätt krävs en rörelse som inte kritiserar »människligheten som sådan« och håller sig med argument om att människligheten förtjänar att dö ut, att det inte är någon mening att sätta

barn till en hemsk värld eller avsäger sig sin del i samhället på grund av dess natur. En reproduktionskritisk rörelse måste komma ihåg vilken den riktiga fienden är, det vill säga den härskande klassen, och utifrån detta kollektivt reda ut vad som kan vägras och vad som kan reproduceras.

I Jack Halberstams text studeras den genre av animerade filmer som författaren benämner »pixarvolt«, en genre som kretsar kring revolution och förvandling och som gör både uttalade och outtalade kopplingar mellan gemensam revolt och queer förkroppsligande. Filmer som *Monsters Inc*, *Hitta Nemo* och *Toy Story* bemöter genom sina narrativa marxistiska forskares avfärdande av queer politik som ytlig kroppspolitik, då det här förekommer alternativa former av förkroppsligande som i sig själva är viktiga i kampen mot storföretagen. De skeva monstren i *Monsters Inc*, som gör uppror tillsammans med barnen mot företagens exploatering av barnens rädsla för det annorlunda, är motståndsteknologier som innefattar kollektivitet.

Halberstam tar sin utgångspunkt i *Flykten från bönsgården*, där en grupp höns gör uppror och försöker fly från den fabrik där deras existens berättigas av hur många ägg de värper och där den som inte lever upp till produktionskraven avrättas och blir kycklingpaj. Hönan Jenny, som leder upproret, sätter sitt hopp till den ensamma tuppen Rocky, som lovat att lära dem att flyga, och förälskar sig i honom. När han visar sig vara

en bluff och endast förmögen att rädda Jenny väljer hon det kvinnokollektiva upproret framför den heterosexuella kärleken och den egna räddningen. Tillsammans med de andra hönsen fortsätter hon att drömma om deras gemensamma utopi: ett liv i frihet tillsammans på ett område utan inhägnad där alla gör vad de är bra på i egen takt. Hönornas vision kan närmast liknas vid Valerie Solanas utopiska tankar om ett fritt samhälle byggt på fria kvinnor utan vare sig kapitalism eller män⁹ eller vid en anarkistisk utopi i form av en plats utan stat, bönder och ägare som drivs av kontroll över det egna arbetet. Som Halberstam påpekar är dessa antikapitalistiska och queera teman omöjliga att föreställa sig i filmer riktade till vuxna. Men filmerna bygger på insikten att deras publik framför allt består av barn och att barn inte är intresserade av samma saker som vuxna; barn lever inte i par, har ingen uppfattning om romantik och är kollektiva varelser i ständigt uppror mot sina föräldrar men utan makt över sig själva, sin tid och sina kroppar. Utifrån en vuxen blick kan dessa animerade uppror betecknas som orimliga och omogna, men Halberstam menar att de snarare bygger på insikten att revolten redan pågår för fullt och att animationen utgör en plats där drömmen om ett annat sätt att leva kan få plats utan att avfärdas.

Slutligen ger Shabane Barot en introduktion till Aleksandra Kollontajs teorier om kopplingen mellan familjestrukturer och egendomsförhållanden, ett teoretiskt arbete som även i dag kan förse oss med viktiga insikter. Hos Kollontaj är familjen en social och ekonomisk grundkomponent i det kapitalistiska produktionssättet, och hon ansluter sig till det omdebatterade synsättet att matlagning, barnomsorg och hushållsarbete utgör improduktivt arbete. Hon argumenterar härvid för hemarbetets kollektivisering: gemensam matbespisning, daghem och kollektivboenden kommer att befria kvinnan och skapa nya gemenskaper likaväl som möjliggöra ett friare kärleksliv och sexliv.

Som Barot konstaterar återkommer ständigt frågor om abort, arbetsdelning mellan könen och familjelivets villkor i olika politiska och ekonomiska konjunkturer, vilket visar hur centrala de är för samhällets organisering. Motståndet mot de högerkonservativa och fascistiska vindar som blåser och den repressiva synen på kvinnokroppen och familjen bör kanske inte formeras utifrån tolerans- och rättighetsdiskurser och individuella lösningar. Snarare bör tiden återigen vara inne för radikala idéer om familjelivets och relationernas organisering på ett bredare plan.

9. Valerie Solanas, *SCUM-manifest* (2003 [1968]).